

1382 г. / А. Л. Пономарев // Причерноморье в средние века: Труд. ист. ф-та МГУ. – Вып. 4. – М.; СПб: Алетейя, 2000. – С. 317–443. 8. Типаков В. А. Консульство Чембало во второй половине XV века: административное управление / В. А. Типаков // Херсонесский сборник. – Вып. 10. – Севастополь, 1999. – С. 78–81. 9. Устав для генуэзских колоний в Черном море, изданный в Генуе в 1449 году // Записки Одесского общества истории и древностей. – Т. 5. – Одесса, 1863. – С. 632–836.

УДК 340.12 : 342

А. Дутко

Львівський державний університет внутрішніх справ

ФУНКЦИОНАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ

О Дутко А., 2014

Наводяться ознаки юридичних конструкцій. Аналізуються функції, які властиві юридичним конструкціям: конструктивно-прагматична та нормоутворювальна. На підставі змістовної та функціональної характеристики юридичних конструкцій як засобів законотворчої техніки визначається їх поняття.

Ключові слова: юридична конструкція, засіб законотворчої техніки, моделювання.

А. Dutko

FUNCTIONAL CHARACTERISTIC OF LEGAL CONSTRUCTION

The author signs of are legal construction. Analyzed the functions that characterized the legal construction: constructive and pragmatic and rule-proclaiming. Based on the content and functional characteristics of legal construction as a means of legislative technique is determined by their concept.

Key words: legal construction, the means of legislative technique, modeling.

А. Дутко

ФУНКЦИОНАЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЮРИДИЧЕСКИХ КОНСТРУКЦИЙ

Приводятся признаки юридических конструкций. Анализируются функции, которые свойственны юридическим конструкциям: конструктивно-прагматическая и нормообразующая. На основании содержательной и функциональной характеристики юридических конструкций как средств законотворческой техники определяется их понятие.

Ключевые слова: юридическая конструкция, средство законотворческой техники, моделирование.

Постановка проблеми. Юридичні конструкції – це один із найскладніших засобів законотворчої техніки, сутність якого є недостатньо науково досліджена. Сфера правового регулювання постійно розширюється, але саме завдяки юридичним конструкціям можна чітко та економно впорядкувати суспільні відносини у правовій площині. Конструкції полегшують також сприйняття та вивчення явищ правової дійсності, узагальнюють багатоманітність окремих випадків юридичної практики.

Галузевому законодавству відомі найрізноманітніші конструкції, які вивчаються галузевими юридичними науками, з огляду на свій предмет дослідження. Поза тим, завданням загальної теорії

права є формулювання загального поняття юридичних конструкцій, на основі чого галузеві юридичні науки могли б створювати свої галузеві конструкції.

Мета дослідження – розкрити ознаки та функції юридичних конструкцій як засобів законотворчої техніки.

Стан дослідження. Окремі питання юридичних конструкцій досліджувались як в загально-теоретичному аспекті (С. Алексєєвим, В. Бабаєвим, В. Барановим, В. Горшенєвим, А. Деревніним, Ж. Дзейко, Т. Доценко, Р. Ієрінгом, Ш. Калабековим, Т. Кашаніною, Д. Керімовим, М. Коркуновим, Р. Лукичем, Л. Луць, Ю. Марєєвим, А. Нашиц, М. Тарасовим, В. Чевичеловим, О. Черданцевим та ін.), так і з позицій галузевих юридичних наук (І. Бабіним, І. Баталовою, Д. Винницьким, Л. Воєводіним, Р. Гаврилюк, В. Івановою, А. Іванчиним, В. Кудрявцевим, Л. Кругліковим, П. Люблінським, К. Паньком, В. Піляєвою та ін.). Проте однакового розуміння поняття, ознак та функцій юридичних конструкцій немає.

Виклад основних положень. Юридичним конструкціям притаманні певні ознаки, які характеризують їхні особливості як засоби законотворчої техніки. По-перше, вони є відображенням структури певних однорідних правових явищ, які потребують законодавчої регламентації. Насамперед потрібно зазначити, що коло таких явищ окреслюється, як правило, самим законодавцем. Зокрема, ст. 92 Конституції України визначає та закріплює питання, що належать до предмета регулювання виключно законами.

По-друге, юридичні конструкції є ідеальними моделями структури правових явищ, які: 1) як ідеальні моделі існують у вигляді певної системи термінопонять; 2) є моделями саме структури правових явищ, а не моделями їх ознак, властивостей, функцій; 3) є системами термінопонять, елементи яких визначаються елементами правових явищ, які вони відображають; 4) є абстрактно-узагальнювальними моделями, які можуть застосовуватися законодавцем для регламентації майбутніх явищ, якщо виявиться подібність їх структури з явищами, відображеними у конструкціях.

По-третє, юридичні конструкції закріплюються у законодавстві двома способами: текстуальним (словесним виразом змісту конструкції у тексті законів) та смисловим (логічним виводом змісту конструкції із сукупності нормативно-правових приписів). В останньому випадку юридична конструкція реконструюється в єдине ціле за її частинами, закріпленими у різних юридичних приписах.

Аналіз окремих кодифікованих нормативних актів – Цивільного кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу України щодо використання в них юридичних конструкцій показав, що переважає їх смислове закріплення (наприклад, конструкції цивільних правовідносин, цивільно-процесуальних, кримінально-процесуальних правовідносин; цивільно-правових договорів; цивільно-правової відповідальності; цивільно-процесуальної та кримінально-процесуальної форми; складу злочину та окремих складів злочинів).

Як приклад текстуального способу закріплення можна навести конструкцію цивільного зобов'язання, усі елементи якої словесно виражені у ст. 509 ЦК України. Водночас певні юридичні конструкції можуть мати такі елементи, які також можна розглядати як самостійні юридичні конструкції. Наприклад, юридичні конструкції окремих цивільних договорів складаються з таких елементів, як договір-факт, договір-правовідношення, договір-форма. Своєю чергою, договір-правовідношення є також юридичною конструкцією. І якщо юридичні конструкції цивільно-правових договорів загалом мають смисловий спосіб закріплення, то їх елементи – договір-правовідношення як самостійна конструкція – закріплюються текстуально.

По-четверте, юридичні конструкції використовуються законодавцем для досягнення точності і визначеності змісту законів та законодавства загалом.

Характеристика юридичних конструкцій буде неповною без з'ясування виконуваних ними функцій. У філософській літературі зазначається, що моделі можуть виконувати узагальнювальну,

евристичну, трансляційну, конструктивну, інтерпретаційну функції [8, с. 160–162]. Також підкреслюється, що ідеальні моделі (якою є юридична конструкція) “виконують одночасно функції *спрощення, ідеалізації, відображення і заміщення* (курсив наш. – А. Д.) реально існуючого складного об’єкта дослідження” [13, с. 237].

В юридичній літературі функції конструкцій досліджувалися, зокрема, В. Чевичеловим [10, с. 97–126]. Він проаналізував гносеолого-методологічну функцію (з’ясовувалася роль юридичних конструкцій як методу пізнання права), інтерпретаційну функцію (з’ясовувалася їхня роль як методу тлумачення права) та техніко-юридична функція (з’ясовувалася їхня роль у регламентації суспільних відносин та структуризації галузей права).

Ж. Дзейко вказує на такі основні функції юридичних конструкцій: моделювання (відображення певних, істотних аспектів дійсності та їх складної структурної побудови в законах, які створюються); нормативна (це засіб закріплення норм права у законах); модифікації системи законодавства (внаслідок створення нових юридичних конструкцій законодавство набуває нових властивостей); інтегративна (юридичні конструкції сприяють логічному та змістовному об’єднанню елементів правової системи держави та механізму правового регулювання); практична (юридичні конструкції сприяють правильній реалізації, зокрема застосуванню норм права, моделюванню правомірної поведінки суб’єктів); інтерпретаційна (у процесі тлумачення норм права з’ясовуються та роз’яснюються різні аспекти, закріплені у законах юридичних конструкцій) [3, с. 9]. У працях інших науковців питання функцій юридичних конструкцій не висвітлювалося.

Справді, юридичні конструкції можуть виконувати різноманітні функції. Однак, зважаючи на те, що юридичні конструкції досліджуються нами у контексті засобів законотворчої техніки, слід виявити такі їх функції, які дають можливість розкрити їхню роль у створенні нормативно-правових регуляторів суспільних відносин.

На нашу думку, юридичні конструкції як засоби законотворчої техніки насамперед виконують конструктивно-прагматичну функцію. Ця функція спрямована на побудову структури нових і зміну існуючих правових явищ, які необхідно піддати правовій регламентації. Для цього потрібно використовувати метод моделювання.

Відомо, що моделювання – відтворення властивостей об’єкта на спеціально збудованому за певними правилами його аналозі, тобто моделі. Розрізняють моделювання як практичну побудову аналога і як пізнавальний спосіб. Сутність моделювання полягає у тому, що певні властивості об’єктів можна досліджувати опосередковано на моделях цих об’єктів, які доступніші дослідженню. Моделювання як метод наукового пізнання ґрунтується на здатності людини абстрагувати схожі ознаки або властивості різних предметів і встановлювати певні відношення між ними, що якнайповніше відображено у юридичних конструкціях.

Як метод пізнання моделювання передбачає наявність двох предметів або систем: 1) предмет (система), про який треба здобути знання, але який через певні обставини не може бути об’єктом безпосереднього вивчення (зразок, оригінал або прототип); 2) предмет (система), який в певний спосіб імітує зразок і який безпосередньо вивчається, тобто модель [6, с. 259].

Моделювання – це вивчення об’єкта (оригіналу) шляхом створення та дослідження його моделі, яка заміняє оригінал, ті його сторони та властивості, що є предметом наукового інтересу. Метод моделювання надзвичайно розширює можливості наукового пізнання, оскільки дає змогу наочніше уявити досліджувані явища, “наближати” їх, усувати шкідливий вплив супровідних сторонніх чинників, тобто досліджувати їх у “чистому вигляді” [9, с. 271–272].

Метод моделювання передбачає застосування таких логічних операцій (приймів), як аналіз, абстрагування, ідеалізація, аналогія, узагальнення. Усі вони відомі і детально описані в літературі з філософії та логіки.

Моделювання як метод наукового вивчення об’єктивної дійсності включає аналогію як обов’язковий елемент. В основу моделювання покладено аналогію, побудовану на знанні лише істотних ознак, елементів порівнюваних явищ, одне з яких підлягає вивченню як імітація іншого, і при цьому знання про одне явище є необхідною основою висновку про друге.

Створювані методом моделювання юридичні конструкції не тільки відтворюють структуру реальних правових явищ, а й дають змогу врахувати їх динаміку, тенденції розвитку, що означає можливість їх застосування для проектування змін структури існуючих правових явищ та створення нових. Переважно юридичні конструкції не є засобом безпосередньої побудови, конструювання правових явищ. Вони це здійснюють опосередковано через нормативно-правові приписи.

Звідси другою функцією юридичних конструкцій є функція формування нормативних приписів, а точніше її можна назвати нормоутворювальною функцією. Нормативно-правовий припис розуміють як нормативне державно-владне веління. Так, С. С. Алексєєв дає таке визначення: це “елементарне, логічно завершене державно-владне нормативне веління, безпосередньо виражене у тексті нормативного юридичного акта” [1, с. 293]. Проте, як видається, і юридичну норму можна охарактеризувати як нормативне державно-владне веління. Тим більше, що з позиції вказаного вченого і нормативний припис і логічна норма (тобто власне норма права) є елементами системи права [1, с. 293–297].

Також існує й інша точка зору на поняття нормативно-правового припису, під яким розуміється логічно і граматично завершене судження як елемент системи законодавства [7, с. 153] або як елемент системи джерел права [4, с. 186]. Така позиція дає можливість трактувати нормативно-правовий припис як окреме правове явище, не ототожнюючи його з юридичною нормою. Проте судження як форма мислення не може бути “граматично завершеним”. Воно набуває такої якості, якщо його розглядати у поєднанні з мовними засобами, а саме – з реченнями, які слугують формою об’єктивації суджень. У логіці такий феномен визначається як висловлювання, тобто речення, яке виражає певне судження [2, с. 19]. Отже, саме висловлювання постає як граматично правильне речення, узятє разом із смислом (змістом), яке ним виражається [5, с. 46].

Сказане уможливує погодитися з точкою зору, згідно з якою нормативно-правовий припис визначається як безпосередньо виражене у тексті нормативно-правового акта деонтичне висловлювання, що використовується для формування юридичної норми та забезпечення її дії [12, с. 63].

Нормативні приписи поділяються на нормоутворювальні (регулятивні, охоронні, захисні) та нормообслуговувальні. За допомогою юридичних конструкцій формуються саме регулятивні, охоронні, захисні нормативні приписи. При цьому регулятивні приписи складаються з гіпотези та диспозиції, охоронні – з гіпотези та штрафної санкції, захисні – з гіпотези та відновлюваної санкції. Своєю чергою, регулятивні нормативні приписи за змістом диспозиції поділяються на уповноважувальні, зобов’язувальні та заборонні [11, с. 92].

Будь-яка юридична норма утворюється поєднанням уповноважувального і зобов’язувального, або уповноважувального та заборонного приписів, охоронного і захисного приписів. Загалом же регулятивні, охоронні та захисні нормативні приписи виражають зміст юридичних норм і виступають як форма їх відображення у тексті законів. При цьому гіпотези регулятивних приписів мають містити вказівку на склад правомірної поведінки та інші фактичні обставини. У диспозиціях зазначаються права та обов’язки суб’єктів (активні або пасивні). У гіпотезах охоронних приписів описується склад певних видів правопорушень, а санкції містять вказівку на міру юридичної відповідальності за зазначені у гіпотезах правопорушення.

Гіпотези захисних приписів містять вказівку на суб’єкти, об’єкти, протиправні діяння (винні чи без вини), які призвели до порушення прав суб’єктів, а санкції визначають заходи з відновлення порушених прав суб’єктів.

Загалом для створення нормативно-правових приписів використовуються юридичні конструкції відповідних галузей права. Так, для створення цивільно-правових регулятивних нормативних приписів застосовуються юридичні конструкції цивільних правовідносин, окремих цивільно-правових договорів. На їх основі формуються гіпотези (з використанням таких їх елементів, як суб’єкти цивільного права, об’єкти, договір-факт), диспозиції (з використанням таких елементів, як зміст правовідносин, договір-правовідношення, договір-форма тощо) регулятивних приписів. Для створення охоронних приписів використовується юридична конструкція цивільного правопорушення та цивільно-правової відповідальності. Захисні приписи створюються за

допомогою елементів конструкції цивільного правопорушення, загальної конструкції цивільно-правової відповідальності та конструкції відповідальності без вини.

Оскільки юридичні конструкції є моделями структури правовідносин та інших правових явищ і є гомоморфними моделями, то їхнє використання дає змогу законодавцю закріпити у приписах закону повний склад елементів певних явищ у такий спосіб, щоб між приписами та явищами, що ними регламентуються, існувала однозначна відповідність, а це загалом сприяє досягненню точності та визначеності змісту законів. Слід зазначити, що юридичні конструкції є засобами формування саме нормоутворювальних приписів (регулятивних, охоронних, захисних), які виражають зміст юридичних норм і виступають формами їхнього відображення у тексті законів. Для формування регулятивних приписів використовуються здебільшого відповідні галузеві конструкції регулятивних правовідносин, змістом яких є міра можливої та необхідної правомірної поведінки суб'єктів права. Для формування охоронних приписів використовуються відповідні конструкції правоохоронних відносин, змістом яких є суб'єктивне право і обов'язок відповідного компетентного органу держави щодо призначення правопорушнику міри юридичної відповідальності і суб'єктивний обов'язок правопорушника зазнати примусового позбавлення певних благ і цінностей, що йому належали. В основу формування захисних приписів покладено відповідні конструкції захисних правовідносин, змістом яких є суб'єктивне право потерпілого на захист свого порушеного права і суб'єктивний обов'язок правопорушника відновити порушене право потерпілого.

Висновки. Враховуючи змістовну та функціональну характеристику юридичних конструкцій, можна дати таке визначення їх поняття: юридичні конструкції – це закріплені у законодавстві ідеальні узагальнювальні моделі структури однорідних правових явищ, створювані для формування регулятивних, охоронних, захисних нормативно-правових приписів і досягнення точності та визначеності законів.

1. Алексеев С. С. *Общая теория права: учеб.* / С. С. Алексеев. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2008. – 576 с. 2. Бочаров В. А. *Основы логики: учеб.* / В. А. Бочаров, В. И. Маркин. – М.: ИД “Форум”: ИНФРА-М, 2007. – 336 с. 3. Дзейко Ж. *Поняття юридичних конструкцій як засобів законодавчої техніки* / Ж. Дейко // *Бюлетень Міністерства юстиції України.* – 2008. – № 1 (75). – С. 5–17. 4. *Законодательная техника: научн.-практ. пособ.* / под ред. Ю. А. Тихомирова. – М.: Городец, 2000. – 272 с. 5. Ивин А. *Логика и теория аргументации: элементарный курс* / А. Ивин – М.: Гардарики, 2007. – 220 с. 6. Руденко К. *Логіка: курс лекцій* / К. Руденко. – К.: Вища шк., 1976. – 304 с. 7. Тихомиров Ю. А. *О правилах законодательной техники* / Ю. А. Тихомиров // *Журнал Российского права.* – 1999. – № 11. – С. 110–116. 8. Ушаков Е. *Введение в философию и методологию науки: учеб.* / Е. Ушаков. – М.: КНОРУС, 2008. – 592 с. 9. *Філософія: навч. посіб.* / під ред. І. Надольного. – К.: ВІКАР, 2005. – 516 с. 10/ Чевычелов В. *Юридическая конструкция (проблемы теории и практики): дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01* / В. Чевычелов. – Нижний Новгород, 2005. – 180 с. 11. Шмелева Г. *О некоторых проблемах толкования-уяснения юридических норм* / Г. Шмелева // *Проблемы толкования и реализации законодательства в Украине и задачи адвокатуры.* – Симферополь: “Таврия-плюс”, 2003. – С. 90–97. 12. Шмельова Г. Г. *Короткий російсько-український та українсько-російський термінологічний словник: теорія держави і права* / Г. Г. Шмельова. – Симферополь: Таврія, 2005. – 96 с. 13. Штофф В. А. *Проблемы методологии научного познания* / В. А. Штофф. – М.: Высш. шк., 1978. – 217 с.